

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
Ковальської Любові Леонідівни
на дисертаційну роботу
Турського Ігора Володимировича

на тему

**«СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ»**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

Актуальність та мета обраної теми дослідження. Реформування економіки України, її перехід до динамічного розвитку пов'язаний з розвитком підприємництва як невід'ємної структурної складової сучасної ринкової економічної системи України. Через розвиток підприємництва як суспільного інституту утворюється та забезпечується середній клас суспільства, укріплюється конкурентне середовище, створюються нові робочі місця в регіонах.

Необхідність формування прогресивного про шарку підприємництва, його роль в забезпеченні економічного розвитку регіонів й держави в цілому обґрунтовується науковцями з різних позицій. Загалом вона зводиться до того, що підприємництво як одна із конкретних форм прояву суспільних відносин сприяє підвищенню економічного, матеріального й духовного потенціалу країни, її регіонів, створює сприятливу основу для практичної реалізації здібностей і талантів кожного індивіда, сприяє об'єднанню нації, збереженню національного духу й національної гордості.

Проведення системних реформ, які охоплюють різні аспекти економічного життя регіонів України, потребує науково обґрунтованих концептуальних пропозицій в царині сприяння розвитку підприємництва в контексті інтеграційних процесів. Важливою складовою реформування має бути створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, формування цивілізованого підприємницького середовища в кожному регіоні держави, яке б відповідало загальносвітовим і європейським стандартам.

Таким чином, розробка теоретико-методологічного забезпечення активізації процесів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів України є актуальною науково-практичною проблемою, яка потребує вирішення.

Наукові положення, висновки і рекомендації є достатньо обґрунтованими, про що свідчить використання значного масиву різних методів: аналізу і синтезу, наукового узагальнення, індукції та дедукції, порівняння, систематизації; аналізу даних і багатофакторного моделювання; системний аналіз та структурний синтез.

Інформаційною базою дослідження є праці відомих учених, нормативно-правові акти, вітчизняна та зарубіжна наукова фахова література, статистичні дані міжнародних організацій, Державної служби статистики України, Міністерств України, власні розрахунки автора з використанням спеціалізованого пакету STATISTICA 10.

Стиль викладання результатів дисертації свідчить про глибоку обізнаність дисертанта в теорії регіональної економіки, підприємництва, економіко-математичного моделювання, статистики, економічного аналізу, тощо.

Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату показало, що автор у достатній мірі опрацював науковий напрям, отримав власні наукові розробки, які характеризуються науковою новизною та практичною цінністю.

Дисертаційна робота розкриває тему наукового дослідження та дає змогу реалізувати заявлену мету дослідження. Отримані здобувачем результати дисертаційної роботи, сформульовані висновки і рекомендації є науково обґрунтованими.

В докторській дисертації Турського Ігора Володимировича на тему «Соціально-гуманітарний розвиток підприємництва регіонів України» не винесено на захист положень, що були захищені ним при виконанні кандидатської дисертації.

Значущість дослідження для науки і практики. Дослідження має вагомe значення для розвитку теоретичного базису регіональної економіки та практики управління регіональним соціально-гуманітарним розвитком підприємств і вироблення регіональної соціально-економічної політики.

Роботу виконано в рамках науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя «Дослідження ефективності територіальних і глобальних інституційних перетворень та їх вплив на економічний розвиток регіонів України (номер державної реєстрації 0102U00301) (авторський внесок - методичний підхід щодо удосконалення системи відносин місцевої влади та суб'єктів підприємництва і обґрунтовано наукові положення), «Розроблення територіальних стратегій формування кластерних структур в умовах міжрегіональних інтеграцій» (номер державної реєстрації 0108U004123) (авторський внесок - концепція регулювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в контексті формування креативних кластерів.

Теоретичні і прикладні результати наукового дослідження, що викладені в дисертаційній роботі, знайшли практичне застосування в діяльності окремих підприємств, громадських організацій та установ на регіональному

рівні, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження та використання отриманих у роботі результатів дослідження. Зокрема, розробки використовуються у роботі: Тернопільської торгово-промислової палати (довідка № 337-04-9 від 19.10.2017); Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради (довідка №429/2 від 19.10.2017 р.); Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка №01-5170/32-10 від 26.10. 2017 р.); ГО «Асоціація підприємців Тернопільщини» (довідка №335 від 17 жовтня 2017 р.), підприємства SE Bordnetze-Ukraine (довідка №18 від 30.08.2017 р.).

Пропозиції і наукові здобутки автора використовуються в навчальному процесі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Характеристики змісту та завершеності роботи. Дисертація Турського Ігора Володимировича на тему «Соціально-гуманітарний розвиток підприємництва регіонів України» подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка є завершеною науковою кваліфікаційною роботою і відображає підготовлені для публічного захисту наукові положення, результати теоретичних і прикладних досліджень.

В роботі вирішено комплекс завдань, зокрема: дослідження концептуальних основ формування новітньої парадигми соціально-економічного розвитку регіонів; узагальнення генези та зміст поняття соціально-гуманітарного розвитку та обґрунтування концептуальних основ соціально-гуманітарного розвитку підприємництва, як новітнього базису економічного розвитку регіонів; дослідження креативності як детермінанти трансформації продуктивних сил і конкурентоспроможності підприємств регіону і креативних індустрій, як прояву соціально-гуманітарного розвитку підприємництва; узагальнення міжнародного і вітчизняного досвіду регіонального розвитку креативних індустрій; аналізу методологічних підходів до аналізу сталого розвитку підприємництва і побудови факторної моделі глобального сталого розвитку з урахуванням соціально-гуманітарного розвитку підприємництва; виявлення методологічних і практичних проблем кількісного оцінювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва на регіональному рівні у контексті глобального прогресу; розробки практичного підходу та аналітичного інструментарію дослідження особливостей регіонального розвитку підприємництва і оцінювання впливу соціально-гуманітарного розвитку підприємництва на економічний розвиток регіонів; визначення напрямів впливу структурних особливостей економіки знань на розвиток підприємництва регіонів та особливостей методології його вимірювання; розробки інструментарію комплексної оцінки готовності регіонів України до розвитку креативних підприємств та підприємств економіки знань; розробки стратегії соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону.

Перший розділ роботи «Теоретико-методологічні засади соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та регіонів» на основі критичного

аналізу широкого спектру літератури з проблематики соціально-економічного розвитку (с. 28-32) визначено теоретико-методологічні засади та практичний базис процесу формування новітньої парадигми регіонального розвитку на основі активізації соціально-гуманітарного розвитку підприємств регіонів. Узагальнено наявні дослідження розвитку регіональних суспільно-економічних систем із застосуванням спеціалізованих підходів (с. 38-41).

На стор. 43 автор доходить до важливого висновку про те, що використовуючи дієві механізми регулювання розвитку соціально-гуманітарного простору і управління відносинами між суб'єктами соціально-гуманітарних відносин на регіональному рівні можливим є здійснення цілеспрямованого впливу через соціально-гуманітарні процеси на розвиток і розміщення продуктивних сил. Це, у свою чергу дасть змогу забезпечити, зміни у: структурі виробництва регіону, в еколого-економічних відносинах в межах регіону, в оптимізації територіального обміну і в міжрегіональному та міжнародному співробітництві регіонів, в процесах демографічного відтворення та у забезпеченні продуктивної зайнятості населення, у створенні ефективної територіальної спеціалізації та забезпеченні комплексного розвитку регіонів. І вже на стор. 47 справедливо вказує, що в парадигмах регіонального розвитку має бути врахована роль культурних інститутів, гуманізація та гуманітаризація освіти, підготовка нової генерації фахівців, здатних виробити сучасні парадигми гуманітарного знання, нові нетривіальні підходи до вирішення економічних і соціальних проблем.

Це дозволяє автору впевнено стверджувати, що дослідження основних законів та закономірностей, принципів та факторів регіонального розвитку, а також його теоретико-методологічної основи дозволяє виділити ряд пріоритетів, необхідних для врахування при побудові власної парадигми регіонального розвитку інвестиції, інновації, інтелект, знання та креативність, що слугують базисом для формування нової моделі регіонів, а саме «регіонів новітніх центрів» і запропонувати концептуальну модель формування новітньої парадигми регіонального розвитку на основі «регіонів новітніх центрів» (рис.1.2).

Автор розглядає аспекти впливу соціальних відносин залежності та влади на соціальну сферу життя суспільства, задоволення людиною своїх соціальних цінностей, самореалізації свого соціального потенціалу та реалізації людьми соціальних статусів та взаємозв'язки цих процесів з економічним розвитком територій (п. 1.2-1.3). Це дало змогу запропонувати на рис. 1.4 стор. 78 систему факторів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону і на рис. 1.5. - комплексну схему забезпечення гуманітарного розвитку.

Створення умов та інфраструктури (рис. 1.8-1.10) для розвитку конкурентоздатного, високорозвиненого, соціально відповідального прошарку підприємництва, як найпотужнішого ресурсу економіки та соціальної сфери автор визначає одним з головних завдань у діяльності як центральних, так і місцевих органів виконавчої влади.

У розділі 2 Турський І.В. дослідив і проаналізував креативність як визначальний чинник трансформації продуктивних сил і конкурентоспроможності підприємств регіону. На стор. 110 автор зазначає, що креативний потенціал як цілісна якість людини є соціальним за своєю сутністю, оскільки виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності особистості. Звідси, підготовленість до стабільної креативної діяльності опирається на творчу активність свідомості, яка є орієнтованою на пізнання та перетворення світу.

І тому здобувач вважає, що внаслідок інтенсивних економічних змін, пов'язаних із переорієнтацією на ринкові відносини багатьох країн світу, відкриттям кордонів, прискореним розвитком окремих сфер економіки та гуманізації суспільства потреба у кваліфікованих кадрах нового типу, які вміють ефективно і творчо розв'язувати поставлені завдання, неухильно зростає. Підсумовуючи проведений аналіз автор, на рис. 2.2 відображає сутність, місце і значення креативності у підприємстві і на стор.119 подає концептуалізацію дослідження підприємницької креативності.

На стор. 120-124 здобувач узагальнює досвід формування креативних індустрій. У п. 2.2. подано критичний порівняльний аналіз підходів до класифікації креативних індустрій їх роль у становленні підприємництва. Автор вказує, що (стор. 138) креативні індустрії знаходяться в центрі нового етапу розвитку економіки знань, який має назву креативна економіка. Креативна економіка базується на потенціалі «творчих активів», стимулюючи соціально-економічне зростання і розвиток у глобалізованому світі. Поняття «креативна економіка» визначається як сукупність індивідів і підприємств, які створюють культурні, мистецькі та інноваційні продукти і послуги і на рис. 2.5. представляє соціально-економічний вплив креативних індустрій на регіон. На рис. 2.10. автором пропонується концепція розвитку креативної економіки регіонів України.

У розділі 3 «Методологія кількісного оцінювання рівня соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів» досліджена і узагальнена методологія економетричного аналізу сталого розвитку підприємництва в контексті соціально-гуманітарного розвитку країн і регіонів (с. 188-202). Проведено кластерний аналіз країн світу (с. 230-231) та виявлено чинники та характеристики соціально-гуманітарного та сталого розвитку, що дало змогу ідентифікувати показникову базу для побудови моделі глобального сталого розвитку з урахуванням соціально-гуманітарного розвитку підприємництва. Застосування методу головних компонент дало можливість виділити два фактори, що впливають на глобальний сталий розвиток: соціалізація суспільства та просування соціального підприємництва (с. 236). Отримані результати дали автору підстави стверджувати, що сталий розвиток країн у значній мірі залежить від соціальних показників, зокрема освіти, тривалого та якісного життя, розвитку новітніх інформаційних технологій. З усіх виділених для дослідження показників економічного розвитку країн помітну вагу у дискримінантній моделі має лише індекс торгівлі. Висновки, отримані

в результаті проведених кластерного, факторного, дискримінантного та канонічного аналізів, свідчать про існування реального взаємозв'язку між основними показниками глобального сталого розвитку та індикаторами гуманітарно-соціального розвитку підприємств. Чим вищі соціальні стандарти, прийняті в конкретній країні, тим сприятливішими є умови для просування соціального підприємництва. І навпаки, гуманізація як бізнес-культура забезпечує вищий рівень соціалізації суспільства.

Запропонований аналітичний інструментарій дослідження особливостей регіонального розвитку підприємництва у соціально-гуманітарному аспекті та соціально-економічному та гуманітарного розвитку регіонів України (п. 3.3.) дав змогу ідентифікувати групи регіонів, що є подібними за різними кількісними вимірниками вищезгаданих економічних процесів, що можна використовувати у координації регіональних стратегій економічного розвитку та для прийняття рішень щодо державного стимулювання певних регіонів в аспекті заохочення до активізації розвитку підприємництва за різними критеріями. Окрім того, такий підхід дає змогу ідентифікувати регіональні структури за ознаками соціальних, гуманітарних та економічних процесів та будувати комплексні рейтинги регіонів за різними ознаками.

У розділі 4 досліджені теоретико-практичні засади формування економіки знань, оскільки економіка знань ґрунтується на тому, що основну роль у економічному зростанні та сталому розвитку особистостей, підприємств, регіонів, країн відіграють знання і технології (с. 295-304). Автор зазначає, що здатність ефективно використовувати знання дозволяє приватним особам, підприємствам і суспільним групам використовувати ресурси і поліпшити свій добробут, сприяючи тим самим розвитку середовища і регіону, де вони працюють і проживають.

Автор доводить, що економіка знань в регіонах вимагає значного сегменту високо освічених людей, а не просто населення з базовою чи середньою освітою. У той час як низький рівень витрат на робочу силу сам по собі викликає приріст прямих іноземних інвестицій та стимулює економічне зростання, при цьому виникає загроза того, що економіка країни перетвориться у виробничий придаток, найнижчий щабель у ланцюгу доданої вартості, що, як вже зазначалось в майбутніх умовах невинного росту економіки знань є дуже негативним для країни ефектом (с. 327).

На ст. 351 автор пропонує модель соціо-гуманітарних чинників розвитку підприємств і регіонів (рис. 4.20). Проведене багатфакторне оцінювання готовності регіонів України до формування економіки знань в умовах соціально-гуманітарного розвитку підприємництва (п. 4.4) дав змогу автору стверджувати, що індикаторами готовності регіонів до розвитку підприємництва економіки знань є: валова додана вартість, ВРП у фактичних цінах в розрахунку на одну особу, експорт інноваційної продукції, кількість підприємств, що фінансують НДДКР, кількість фахівців, що проводять НДДКР та кількість організацій, що проводять НДДКР, акціонерний капітал на одну особу та зайнятість у регіоні.

У розділі 5 «Організаційно-методичне забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіоні» Турський І.В. розглядає процес формування механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в регіоні (п.5.1). Механізм управління автор розглядає як складову системи управління регіональним розвитком. Чинники управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва на рівні регіону розділяє на внутрішні та зовнішні за напрямками та силою впливу на сам процес підприємницької діяльності (рис. 5.1). Виходячи з викладеного у розділі 1 своєї роботи та інших праць автора, пропонуються напрями впливів механізму управління соціально-економічним розвитком підприємництва (рис. 5.1).

Справедливим і обґрунтованим є висновок автора про те, що механізм управління розвитком підприємницької діяльності в регіоні буде ефективний лише у тому випадку, коли він буде стимулювати і мотивувати людей до підприємницької діяльності нової якості, що дає змогу отримати високу додану вартість. У свою чергу, спрямування мотивів до підприємницької діяльності досягається на основі узгодження цілей регіональних органів влади з інтересами людей і соціальних груп даної території.

Автор систематизував принципи постановки цілей і формування мети та системи цілей при формуванні механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в регіоні:

Таким чином, за авторським підходом, формування механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в регіоні передбачає збалансування інтересів всіх зацікавлених осіб на основі принципів державно-приватного партнерства в межах визначеної стратегії розвитку.

При розробці інструментарію державної підтримки регіонального розвитку підприємництва соціально-гуманітарному аспекті (п. 5.2) автор пропонує враховувати, що: одним з найважливіших факторів розвитку підприємства будь-яких розмірів є макроекономічна політика: кредитно-грошова, фінансова, бюджетно-податкова політика і політика валютного курсу, що не тільки безпосередньо впливають на вартість кредитів та інших виробничих ресурсів підприємств, а й впливають на сукупний попит; інвестиційна політика і політика у сфері фізичної інфраструктури; галузева політика, що включає зусилля урядів щодо сприяння конкретним секторам підприємств, які, як очікується, повинні прискорити процес структурних перетворень та призводить до розширення перспектив забезпечення інклюзивного росту; серйозною перешкодою на шляху розвитку підприємств є невідповідність між рівнем професійної кваліфікації робочої сили і вимогами підприємств. Важлива роль у вирішенні цієї проблеми відводиться політиці щодо підвищення кваліфікації кадрів, що включає аспекти загальної освіти і безперервного навчання. Ця політика вкрай необхідна для забезпечення підвищення продуктивності підприємств будь-яких розмірів, і в свою чергу, є ключовою передумовою для створення більшої кількості

робочих місць кращої якості.

Турський І.В. пропонує реалізацію наступних груп інструментів, державної підтримки та стимулювання забезпечення соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіоні, що довели свою ефективність в різних країнах світу: механізм полегшення доступу до фінансування; механізм формування навиків підприємництва; механізм формування сприятливих умов розвитку; механізм формалізації неформальної зайнятості; механізм що сприяє росту продуктивності і покращенню умов праці. У п. 5.3. викладено процес розроблення авторської стратегії соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіоні.

Вивчення матеріалів дисертації дозволяє зробити висновок, що наукові результати, отримані автором, базуються на ґрунтовній та всебічній розробці проблеми, що досліджується, аналізі різних підходів до її вирішення, використанні великого масиву літературних джерел.

Отже, можна стверджувати, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою працею.

Наукова новизна і достовірність отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційного дослідження характерна такими науковими результатами:

Вперше обґрунтовано та запропоновано методологію оцінювання взаємовпливу процесів економічного розвитку регіонів України та їх соціально-гуманітарного розвитку, що дає змогу кількісно оцінити взаємозв'язки між чинниками розвитку регіонів України в контексті стимулювання розвитку креативного підприємництва та підприємництва базованого на знаннях і визначити першочергові напрями стимулювання соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах України та їх готовність до формування підприємництва базованого на знаннях на основі обґрунтованих методологічних положень соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах.

Вперше розроблено методичний підхід на основі факторної моделі глобального сталого розвитку, що дає можливість ідентифікувати і ранжувати за силою впливу соціально-гуманітарні та економічні чинники, що впливають на сталий розвиток територій та ідентифіковані можливості використання аналітичного інструменту щодо прийняття рішень для розробки державних стратегій економічного розвитку регіонів в контексті стимулювання підприємницької діяльності в регіонах України.

Вперше розроблено науковий підхід до оцінювання соціально-гуманітарного та економічного розвитку регіонів України на основі поєднання кластерного, факторного та дискримінантного аналізів та комплексу показників розвитку і їх взаємозв'язку, що дало змогу структурувати регіональний простір та ранжувати регіони України за мірою взаємного впливу чинників соціально-гуманітарного та економічного розвитку регіонів і підприємництва на ефективність економічної діяльності

регіонів та запропонувати показникову базу оцінювання цих процесів.

Вперше розроблено стратегію соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в регіонах України, що містить інструменти аналітичного забезпечення та підтримки управлінських рішень щодо стимулювання розвитку підприємництва на регіональному рівні на основі системи чинників соціально-гуманітарного розвитку підприємництва.

Удосконалено:

- поняття соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів, що дозволило розкрити й уточнити сутність даної категорії як інтелектуально-технологічної діяльності, що направлена на вирішення завдань розвитку підприємництва і синтезу нових знань, вмінь, навичок і особистих якостей підприємців, та є цілісною сукупністю принципів методологічного, організаційного і технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності з метою розвитку нових видів підприємництва, бізнес-моделей та видів діяльності підприємств, що сприяють економічному розвитку регіонів з урахуванням глобальних тенденцій розвитку;

–підходи до ранжування, групування та створення топології регіонів за ознакою рівня соціально-гуманітарного та економічного розвитку України та підприємництва на основі поєднання кластерного та дискримінантного аналізів за множинами показників, що характеризують ці процеси розвитку;

–механізми регіонального розвитку, у частині розробки механізмів управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва регіону і формування підприємництва пост-індустріальної епохи, соціально-орієнтованого підприємництва на основі використання розробленої автором стратегії розвитку креативного та інтелектуального підприємництва регіону на засадах державно-приватного партнерства, проектного підходу та процесного управління з використанням концептуальної схеми процесу соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіону;

дістали подальшого розвитку:

–теоретичні основи регіонального розвитку через розробку концептуальної структури процесу формування новітньої парадигми соціально-економічного розвитку регіональних систем, що передбачає орієнтацію на чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема глобальні, що дозволяє оновити гносеологічну основу (через побудову концептуальних моделей) та провести прогнозування регіонального розвитку з урахуванням концентрації досліджень на розвитку гуманітарної і соціальної сфер у тісному їх взаємозв'язку з економічним розвитком;

–практичні засади регіонального розвитку через розробку концепції регіонального розвитку на основі формування «регіонів новітніх центрів» соціально-гуманітарного розвитку, що передбачає створення привабливих умов для залучення висококваліфікованих іноземних фахівців і розробку стратегій соціально-економічного розвитку регіонів на основі інтенсивного використання інтелектуальних і соціально-комунікативних здібностей

місцевого населення і формування креативного та інтелектуального підприємництва в соціально-гуманітарному просторі регіонів;

– поняття соціально-гуманітарного розвитку регіону, як процесу трансформації соціальних відносин і цілеспрямованого впливу на фактори розвитку особистостей, соціуму та регіональної економічної системи в контексті досягнення поставлених цілей регіонального розвитку щодо стимулювання розвитку підприємництва нового типу (креативного, соціального та базованого на знаннях), що дало змогу сформулювати новий підхід до розробки стратегій соціально-гуманітарного розвитку підприємництва і визначити напрями трансформації продуктивних сил регіону.

Достовірність та об'єктивність результатів і пропозицій підтверджується також апробацією результатів дослідження на науково-практичних та міжнародних конференціях: International scientific conference «The global competitive environment: development of social and economic systems», (Chisinau, Republic of Moldova, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів», (м. Запоріжжя, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України», (м. Львів, 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінанси, менеджмент та аудит: стан та перспективи розвитку», (м. Одеса, 2017 р.), International scientific conference «Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies», Part II. – (Kielce, Poland, 2017); III international scientific and practical conference «Scientific and Practical Results in 2016. Prospects for their development», (Abu-Dhabi, UAE 2016); III-й Міжнародній науково-практичній конференції (м. Миколаїв, 2017 р.)..

Повнота викладу результатів дослідження в наукових фахових виданнях. Основні положення дисертації опубліковано в 33-ох наукових працях, зокрема: 1 одноосібна монографія; 2 розділи у колективних монографіях та монографіях у співавторстві; 23 наукові статті, з них – 20 у наукових фахових виданнях України, з яких 10 – у фахових наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 3 статті у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 7 публікацій за матеріалами конференцій. Загалом 11 статей автора опубліковано у наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз. Загальний обсяг публікацій становить 72,56 друк. арк., особисто здобувачу належить 33,22 друк. арк.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Висновки та рекомендації, опубліковані в наукових працях і авторефераті, частково відрізняючись деталізацією викладу, у значенневому відношенні ідентичні.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

В цілому позитивно оцінюючи дослідження, виконане Турським І.В., варто вказати на деякі наявні в ньому недоліки і дискусійні моменти.

1. На стор.118 автор виділяє чотири типи підприємств за рівнем креативності: інноваційно-креативні; консервативно-традиційні; підприємства, які враховують зміни у зовнішньому середовищі, але недостатньо креативні, щоб відповідати їм та дуже креативні підприємства. Зважаючи на це, автору слід було б проаналізувати наявність таких підприємств у регіональному розрізі, що дозволило б виявити потенціал розвитку підприємництва, оцінити наскільки ефективно сформоване креативне середовище у регіоні та в результаті – оцінити рівень розвитку підприємницької креативності.

2. На рис. 2.10. автором пропонується концепція розвитку креативної економіки регіонів України, яка у подальшому не знаходить достатнього використання у запропонованій стратегії активізації соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів. Також варто було б розглянути рівень розвитку ІТ-технологій, рівень інтелектуального чи творчого потенціалу регіонів, інноваційну інфраструктуру, кількість реалізованих проектів у регіонах держави і т.д., що є передумовою до формування підприємницького потенціалу, розвитку підприємницької креативності у регіонах держави.

3. На стор. 173 автор зазначає, що «... в Україні креативної економіки немає...». Проте, на стор.174 автор вже перераховує чимало креативних проектів, які реалізуються в Україні. Поруч із цим, є і інші креативні проекти, які мають потенціал до реалізації, зокрема «розумні будинки», «креативні міста» тощо.

4. При розгляді зарубіжного досвіду розвитку креативних індустрій (п.2.3) варто було б більш детально зупинитись на виокремленні тих елементів, які варто впровадити у вітчизняну практику на регіональному рівні, та які б стимулювали появу креативних підприємств та формували підприємницьку креативність регіонів держави.

5. Дисертаційна робота перенасичена економіко-математичними моделями (п.3.1, п.3.3, п.4.2, п.4.4). Натомість, слід було б, автором розробити класичну методiku оцінки соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів України із зазначенням поетапності проведених аналітичних розрахунків, із розробкою чіткої системи показників, яка б характеризувала рівень розвитку підприємництва регіонів держави із врахуванням соціально-гуманітарного чинника. Така методика дозволила б провести комплексну оцінку рівнів соціально-гуманітарного розвитку підприємництва у регіонах держави.

6. При розробці стратегії соціально-гуманітарного розвитку підприємництва в Україні варто було б використати метод індивідуалізації чи групування для кожного кластеру (групи регіонів), зважаючи на рівень ВРП, ІЛР. Оскільки кожен кластер регіонів характеризується різними рівнями розвитку ВРП та ІЛР (низький, середній, високий), відповідно, для кожного із них слід обрати диференційовану стратегію, регулюючий інструментарій

та систему заходів по управлінню процесами соціально-гуманітарним розвитком підприємництва регіонів держави.

7. У п.5.1 йде мова про формування механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва в Україні. Проте, автору, слід було б більш детально зупинитись на розгляді таких елементів механізму як методи управління, роль територіальних громад в управлінні процесами розвитку підприємництва, функціях управління на мезо- та макрорівнях тощо. З іншої сторони, кожна група регіонів потребує використання диференційованого підходу до побудови механізму управління соціально-гуманітарним розвитком підприємництва.

Зауваження не впливають на загальний рівень роботи і її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок. В цілому, дисертація *Турського Ігора Володимировича* на тему «Соціально-гуманітарний розвиток підприємництва регіонів України» подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, в якій викладено авторський підхід щодо вирішення проблеми соціально-гуманітарного розвитку підприємництва регіонів України в нових умовах глобального розвитку відповідає встановленим вимогам.

У ній отримано нові результати, які у своїй сукупності вирішують важливу наукову проблему – теоретичного обґрунтування нових підходів до соціально-економічного розвитку регіонів та підприємництва регіонів та їх складових, які доведені до рівня практичної реалізації.

За змістом та оформленням дисертаційна робота повністю відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”. Дисертаційна робота, опубліковані праці та автореферат свідчать, що їх автор, Турський І.В. є висококваліфікованим фахівцем і може робити ґрунтовні наукові узагальнення, оцінки, висновки і отримувати нові наукові результати, а тому він заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та
біржової діяльності Луцького НТУ

Ковальська Л.Л.

